

СПЕЦИАЛНИТЕ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА И НЯКОИ ВЪПРОСИ НА НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

проф. д-р Веселин Вучков

РЕЗЮМЕ: Текстът прави кратка историческа ретроспекция на института на специалните разузнавателни средства в българското наказателно-процесуално право. Поставени са проблемни въпроси и са направени предложения за тяхното решаване.

Ключови думи: доказателства по наказателни дела, подслушване, физическо проследяване

SPECIAL INVESTIGATIVE MEASURES AND SOME ISSUES IN CRIMINAL PROCEDURE

Veselin Vuchkov - PhD in Law, Professor of Criminal Procedure at New Bulgarian University (Sofia), South-West University "Neofit Rilski" (Blagoevgrad) and at the Academy of the Ministry of Interior (Sofia)

ABSTRACT: The text provides a brief historical overview of the institution of special investigative measures in the Bulgarian criminal procedure legislation. The author raises some problematic issues and suggests solutions.

Keywords: evidence in criminal cases, wiretapping, physical surveillance

Въпросът за специалните разузнавателни средства ще бъде поставен на обсъждане в текста само дотолкова, доколкото има отношение към наказателно-процесуалното доказателствено право (изобщо) и института на доказателствените средства (в частност). Известно е, че теорията на оперативно-издирвателната дейност проявява подчертан интерес към въпросите на специалните разузнавателни средства (СРС)¹. Това е съвсем естествено, доколкото специалните разузнавателни средства се явяват необходим елемент от съдържанието на оперативно-издирвателната дейност и по този повод през 1997 г. е приет специален закон².

През 1997 год. бе променен действащият тогава Наказателно-процесуален кодекс³, като за първи път наказателното законодателство допусна използването на СРС и за целите на наказателното производство. Разбира се, проблемът с използването на СРС в наказателните дела е поставян нееднократно за обсъждане както след 1997 г., така и преди това⁴. Централният въпрос тук е свързан преди всичко със съотношението СРС/наказателно-процесуална форма.

За периода от 1997 год. до 29-ти април 2006 год., когато влиза в сила новият НПК, специалните разузнавателни средства в наказателния процес се анализираха единствено в контекста на веществените доказателствени средства; през посочения период те не бяха включени

¹ Вж. **Каймеджиев, Х.** Теория на оперативно-издирвателната дейност. С., 1999, с. 108-115.

² Законът за СРС е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 95 от 1997 г.

³ Вж. „Държавен вестник“, бр. 64 от 1997 г.

⁴ Вж. **Чинова, М., Б. Рашков.** Сведенията, получени чрез подслушване по Закона за СРС, могат ли да се използват като доказателства в наказателния процес? Сп. „Съвременно право“, 1997, бр. 4, с. 36-49; **Манев, Н.** Използване на специални разузнавателни средства и правото на неприкосновеност на личния и семейния живот в Република България. Сп. „Правата на човека“, 1998, бр. 4, с. 47-53; **Манев, Н.** Още за достоверността на доказателствените средства. Сп. „Правна мисъл“, 1999, бр. 2, с. 53-60 и др.

сред способите за събиране на доказателствен материал (чл. 116 НПК отм.). В това отношение новият Кодекс предлага съществена новост: специалните разузнавателни средства са включени сред способите за събиране на доказателствен материал, означени като *способи на доказване*⁵ – чл. 136, ал. 1 във вр. с чл. 106 НПК. Макар и представени като един от видовете способности на доказване, не може да се отрече, че специалните разузнавателни средства се явяват неордinarен способ за събиране на доказателства. Това е така, защото непосредственото им приложение не е прерогатив на съответния държавен орган, осъществяващ процесуалното ръководство (съд, прокурор, разследващ орган): СРС се прилагат по реда на Закона за СРС от *съответните структури на Министерство на вътрешните работи, на Държавна агенция „Технически операции“ и на Държавна агенция „Национална сигурност“* (чл. 175, ал. 1 НПК). Видно е, че в отклонение от класическия процесуален ред за събиране на доказателства (разпит, оглед, претърсване, разпознаване и т. н.) е въведен нов способ⁶.

Новият НПК въведе редица новости в института на специалните разузнавателни средства. Анализирането на веществените доказателствени средства, формирани в резултат на използването на СРС, би било невъзможно, ако не систематизираме накратко разпоредбите в Кодекса, регламентиращи СРС.

Най-напред необходимо е да се спомене, че СРС могат да се ползват *само* при разследването на престъпленията, изброени изчерпателно в разпоредбата на чл. 172, ал. 2 НПК; освен това във всички случаи престъпленията трябва да са *тежки* и *умишлени*. Кумулативно към това са поставени *допълнителни условия*: съответните обстоятелства да не могат да се установят по друг начин или установяването им да е свързано с изключителни трудности.

На следващо място, в чл. 172, ал. 1 НПК е указано, че органите на досъдебното производство могат да използват специални разузнавателни средства, а самите средства са изброени в две разновидности: а) *технически средства* – електронни и механични съоръжения и вещества, които служат за документирание на контролираните лица и обекти; б) *оперативни способности* – наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденция и компютърна информация, контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие.⁷

⁵ Терминологични бележки по повод новите наказателно-процесуални понятия са направени на друго място: **Вучков, В.** Доказателствени средства в наказателното производство (същност и видове). С., 2023, с. 72 – 76.

⁶ *Експертизата*, провеждана от вещите лица, също се явява способ на доказване, притежаващ многобройни специфични характеристики, придаващи отлики от другите способности. По въпроса за процесуалния характер на *експертното заключение* научните възгледи са твърде разнопосочни: срещат се становища, че заключението на вещото лице е писмено доказателствено средство (**Топалов, П., Г. Георгиев.** Наказателен процес – обща част и предварително производство. С., 1989, с. 271), а също така – че е доказателство. „Следва да се приеме – пише Ст. Павлов по този повод, – че експертното заключение притежава свое собствено, самостоятелно място в системата на наказателно-процесуалното право и трябва да се разглежда и урежда именно през призмата на това гледище, а не да се подчинява на механично пренесени към него процесуални правила, отнасящи се до други институти“ (**Павлов, С.** Наказателен процес. С., 1989, с. 348-349).

⁷ Новите оперативни способности, въведени чрез новия НПК, са три. *Контролираната доставка* се прилага от разузнавателния орган и се използва от разследващия орган в кръга на компетентността му при непрекъснат контрол на територията на Република България или друга държава в рамките на международното сътрудничество и се изразява във внасяне, изнасяне, пренасяне или транзитно превозване през територията на Република България от контролираното лице на вещь – предмет на престъпление, за да се разкрият участниците в трансграничното престъпление. *Доверителната сделка* се използва от служителя под прикритие и се изразява в сключването на привидна продажба или друг вид сделка с вещь с цел да се спечели доверието на другата страна, която участва в сделката. *Служителят под прикритие* е служител от компетентните служби по Закона за МВР, Закона за отбраната и въоръжените сили или от Националната разузнавателна служба, оправомощен да установи или поддържа контакти с контролирано лице, за да получи или разкрие информация за извършването на тежко умишлено престъпление и за организацията на престъпната дейност. Вж. § 8 от преходни и заключителни разпоредби на НПК. Доставчиците на компютърно-информационни услуги са длъжни да подпомагат съда и органите на досъдебното производство при събирането и записването на компютърни информационни данни чрез прилагане на специални технически средства само когато това се налага за разкриване на престъпленията, по отношение на които е допустимо ползването на СРС (чл. 172, ал. 3 НПК). Вж. още: **Миланов, М.** Разпит на служител под прикритие. Годишник на Академия на МВР, бр. 33/2022, с. 21 – 35; **Желев, Ант.** Полицейска регистрация на лица. С., 2022, 216 с.

Освен това НПК регламентира *императивна процедура* по даване на разрешение, непосредствено прилагане на СРС и изготвяне на веществено доказателствено средство. Тази процедура представлява „многоетапно взаимодействие между органи на съдебната и изпълнителната държавна власт“⁸. Въвеждането на подобна сложна процедура е продиктувано от обстоятелството, че сме изправени пред ограничаване на конституционно регламентирани права и свободи на личността, а също така от необходимостта да се събират факти и източници на доказателства с гарантирана достоверност. По тази причина процедурата следва да се спазва стриктно и безусловно. В противен случай ще бъдат налице редица последици: нищожност от процесуална гледна точка на приложените към делото доказателства и доказателствени средства; необосновано накърняване правата и свободите на личността⁹; в определени хипотези – осъществяване на престъпление от Особената част на Наказателния кодекс и др.

Процедурата за използване на СРС по конкретно досъдебно наказателно производство включва следните *етапи*:

Първо, мотивирано писмено искане от прокурора, който наблюдава разследването, до съда;¹⁰ искането трябва да съдържа: а) информация за престъплението, за чието разследване се налага използването на СРС; б) описание на извършените до момента действия и резултатите от тях; в) данни за лицата или обектите, спрямо които ще се прилагат СРС; г) оперативните способности, които следва да се приложат; д) срока на използването и мотиви, обосноваващи неговата продължителност; е) мотиви за невъзможността необходимите данни да бъдат събрани по друг начин или описание на изключителните трудности, с които е свързано тяхното събиране (чл. 173, ал. 1 и ал. 2 НПК). Когато искането е за разследване чрез служител под прикритие, към него се прилага съответна писмена декларация (чл. 173, ал. 3 НПК). В неотложни случаи, когато това е единствената възможност за осъществяване на разследването, служител под прикритие може да се използва и по разпореждане на прокурора, наблюдаващ разследването. В този случай дейността на служителя се прекратява, ако в срок до 24 часа не бъде дадено разрешение от съответния съд, който се произнася и по съхраняването или унищожаването на събраната информация (чл. 173, ал. 4 НПК). В случаите на чл. 123, ал. 7 НПК към искането се прилага и писменото съгласие на лицето, спрямо което ще се използват СРС (чл. 173, ал. 6 НПК). СРС могат да се използват и спрямо свидетел, дал съгласие за това, при спазване на допълнителни условия по ал. 5.

Второ, предварително разрешение от председателя на окръжния съд или от изрично оправомощен от него заместник-председател (чл. 174, ал. 1 НПК). Ако ползването на СРС е по отношение на подсъдни на военен съд дела – разрешението се дава предварително от председателя на съответния военен съд или от изрично оправомощен от него заместник-председател (чл. 174 ал. 2 НПК). Председателят на съответния съд (респ. заместникът) се произнася незабавно след получаване на искането с *писмено мотивирано разпореждане* (чл. 174, ал. 3 НПК),

⁸ Манев, Н. Наказателнопроцесуално право (ръководство за студенти). С., 2016, с. 271.

⁹ Институтът на СРС задължително и прецизно следва да бъде съобразяван с изискванията на ЕКПЧ и установената практика на Съда по правата на човека в Страсбург по повод прилагането на различни норми от Конвенцията. Вж. например: Екимджиев, М. Неправомерното подслушване и правото на личен живот и употребата на специални разузнавателни средства в България. Сп. „Правна алтернатива“, 2003, бр. 1, с. 1-4.

¹⁰ Преди подаване на искането наблюдаващият прокурор уведомява своя административен ръководител. По дела от компетентност на Европейската прокуратура са налице отделни специфики.

като преди самото произнасяне *може* да поиска предоставяне на всички материали по разследването, които имат отношение към съдържащата се в искането информация (ал. 4)¹¹. Предвидена е възможност разрешението да дават и други ръководители на съдебни институции (ал. 5 и ал. 6). Когато се издава разрешението за разследване чрез служител под прикритие, в разпоредбата се включва: престъплението, за което се разрешава разследването и идентификационния номер на този служител (ал. 7). За всички направени искания и дадени разрешения по ал. 1 и ал. 2 в съответния съд се води специален *регистър*, който не е публичен (чл. 174, ал. 8 НПК).

Трето, писмено разпореждане на председателя на ДАТО (или оправомощен от него заместник), председателя на ДАНС (или оправомощен от него заместник) или съответно главния секретар на МВР за прилагане на СРС, въз основа на разрешението по чл. 174 НПК (чл. 175, ал. 2 НПК).

Четвърто, прилагане на СРС от съответните структури по реда на Закона за СРС (чл. 175, ал. 1 НПК).

Законодателят е предвидил *срок* за прилагане на СРС: чл. 175, ал. 3 – ал. 5 НПК.

Прилагането на СРС се *преустановява*, когато: а) е постигната предвидената цел; б) прилагането им не дава резултати; в) срокът за разрешението е изтекъл; г) има опасност от разкриване на оперативните способности; д) стане невъзможно тяхното прилагане; е) възникне опасност за живота или здравето на служителя под прикритие или упоменатите близки хора (чл. 175, ал. 6 НПК). При преустановяването прилагането на СРС незабавно се *уведомява* писмено и мотивирано органът, дал разрешението. *Когато събраната информация не се използва за изготвяне на вещественно доказателствено средство, този орган разпорежда нейното унищожаване* (чл. 175, ал. 7 НПК).

Наказателно-процесуалните аспекти на специалните разузнавателни средства извеждат на преден план следното: в резултат на използването на СРС най-често се създава материален (веществен) носител на информация – фотоснимка, аудиозапис, видеозапис и т. н. Този материален носител на информация е изготвен в отклонение от общия процесуален ред по чл. 125, ал. 1 НПК. Въпреки това процесуалният закон придава на този носител характер на *вещественно доказателствено средство*, а данните, които той съдържа и възпроизвежда, могат да послужат като *доказателства*.

При използването на СРС веществените доказателствени средства се изготвят в два екземпляра, като в срок до 24 часа от изготвянето се предават запечатани съответно на прокурора, поискал разрешението, и на съда, дал разрешението (чл. 176, ал. 1 НПК). По изключение, но само в случаите на чл. 177, ал. 3 НПК, веществените доказателствени средства могат да се изготвят и в повече от два екземпляра, при спазване на съответни строги изисквания (чл. 176, ал. 2 НПК)

Новият НПК в известен смисъл разширява възможностите за използване на СРС за целите на наказателното производство. Известно е, че до влизането му в сила СРС бяха коментирани единствено в аспекта на веществените доказателствени средства. В новите нормативни условия бе разширен кръгът на оперативните способности, а по този начин – и кръгът на специалните разузнавателни средства. Наред с това следва да се има предвид, че служителят под прикритие се разпитва като свидетел – чл. 172, ал. 4 НПК; служителят под прикритие се разпитва

¹¹ Според мен тази разпоредба следва да се трансформира в императивна: председателят на съда не бива да се „опира“ само на информация от искането, той следва да се запознава задължително със събраните материали от разследването до този момент.

по реда на чл. 141а НПК, т. е. неговата самоличност се запазва в тайна; въведена е и по-завишена защита на служителя под прикритие – чл. 123а НПК. Това означава, че използването на СРС за целите на наказателното производство може да има за резултат не само изготвянето на вещественно доказателствено средство, но и получаването на гласно доказателствено средство – *свидетелско показание*. Освен това по силата на чл. 172, ал. 4 НПК контролираната доставка и доверителната сделка могат да служат за събиране на *веществени доказателства*.

Не бива да се пренебрегва изричното указание на законодателя, че материалите, събрани в резултат на използването на СРС, следва да бъдат *приложени* към наказателното дело (чл. 172, ал. 5 НПК). Това е отбелязано и в правната уредба на веществените доказателствени средства: съдът и органите на досъдебното производство *събират и проверяват* и веществените доказателствени средства, изготвени при използването на СРС, в предвидените от Кодекса случаи (чл. 125, ал. 2 НПК), а материалите следва да се *приложат* към делото (чл. 125, ал. 3 НПК).

Предвидено е и съставянето на *протокол* за изготвяне на веществени доказателствени средства, получени при използване на специални разузнавателни средства – чл. 132, ал. 2 и ал. 3 НПК. Този протокол несъмнено играе процесуалната роля на *писмено доказателствено средство*.¹² Неразделна част от този протокол са веществените доказателствени средства, които се *прилагат* към делото (чл. 132, ал. 4 НПК).

За да бъде отчетен рискът да бъдат формирани недостоверни доказателствени средства в резултат на използване на СРС, законодателят е въвел в разпоредбата на чл. 177, ал. 1 НПК следното ограничение: „Обвинението и присъдата *не могат* да се основават само на данните от специалните разузнавателни средства“. Освен това обвинението и присъдата *не могат* да се основават само на показания на свидетели с тайна самоличност и на показания от служител под прикритие – чл. 124 НПК.

Наред с това по силата на чл. 177, ал. 2 НПК в наказателното производство не могат да се ползват резултати, получени извън направеното искане от прокурора до съда за използване на СРС, освен ако не съдържат данни за друго тежко умишлено престъпление, по отношение на което е допустимо използване на СРС по правилата на чл. 172, ал. 2 НПК.

След м. май 2010 г. е в сила и следната разпоредба с огромно практическо значение: „За доказване на тежко умишлено престъпление по чл. 172, ал. 2 могат да се ползват и данните, получени при прилагане на СРС по друго наказателно производство или по искане на орган по чл. 13, ал. 1 от Закона за СРС“ (чл. 177, ал. 3 НПК). Това означава, че и т. нар. „оперативни“ СРС-та, т. е. поискани и прилагани преди започване на досъдебно производство, при определени предпоставки могат да изиграят своята доказателствена роля и в конкретно наказателно производство. Намирам това за удачно решение, защото и при тези „оперативни“ СРС-та е спазена безусловна процедура, включваща разрешение от съд; формалните правила по нищо не се различават от СРС-тата, поискани от наблюдаващ прокурор след започване на досъдебно наказателно производство; изискванията за изготвяне на материален носител и неговото съхранение не са по-различни и т. н.

¹² Протоколът по чл. 132, ал. 2-4 НПК, както бе споменато, има характер на писмено доказателствено средство. Използването на СРС може да има за последица изготвянето на вещественно доказателствено средство, получаването на гласно доказателствено средство (при разпит на служителя под прикритие като свидетел) и съставянето на писмено доказателствено средство (протокол по чл. 132, ал. 2-4 НПК).

Изразените по този повод от някои правозащитници при парламентарните дебати през 2010 г. опасения, особено в постоянни парламентарни комисии, не намериха потвърждение в процесуалната практика след това¹³.

Законодателят е предвидил състави на престъпления в Особената част на Наказателния кодекс, което се явява *материално-правна гаранция* срещу злоупотреби при използването на СРС.¹⁴

В заключение на изложението, посветено на СРС и наказателно-процесуалната дейност, бих желал да споделя следното:

Не може да се отрече, че разнообразните форми на организирана престъпна дейност в съвременните условия могат да срещнат резултатно противодействие само при условие, че съответните отраслови закони, регламентиращи държавни функции в тази връзка, както и наказателно-процесуалните закони, въвеждат разнообразни и адаптирани способности.¹⁵ Тук намирането на необходимия баланс е от изключителна важност: от една страна, тези способности следва да направят възможно ефективното противодействие на престъпни посегателства с най-висока степен на обществена опасност; от друга страна, нужно е формулирането на гаранции, че събраните и изготвените доказателствени материали притежават изискуемата достоверност, а правата и свободите са ограничени единствено до степен, позволена за стандартите на демократичното общество.¹⁶

Българската правна реалност натрупа значителен опит по повод използването на специални разузнавателни средства за целите на наказателния процес след м. август 1997 г. За съжаление резултатите едва ли могат да се оценят като окуражаващи. Пред Висшия съдебен съвет бяха изнесени и дискутирани данни от проверка, постановена от Върховната касационна прокуратура, според които за периода от 1-ви януари 1999 г. до 1-ви януари 2001 г. са дадени над 10 000 разрешения за използване на СРС, от тях само в 269 случая (2,67 % от общия брой) използването на СРС е довело до изготвянето на протокол за вещественно доказателствено средство, т. е. под 3 % от случаите на използване на СРС имат каквато и да било наказателно-процесуална стойност¹⁷. А ако проследим други критерии – колко от случаите на използвани СРС на досъдебната фаза са внесени в съда и още по-важно – колко от фактите, събрани чрез СРС, са мотивирали съдилищата да постановят осъдителни присъди – ще достигнем до изводи, които са силно смущаващи, особено в минали периоди. Причините за подобни неблагоприятия бяха много, но сред тях се открояваше онова нормативно решение в отменения НПК и в Закона за СРС, съобразно което „след издаване на разпореждане от председател на окръжен

¹³ По това време изпълнявах длъжността на заместник-министър на вътрешните работи. Разпоредбата на чл. 177, ал. 3 НПК, която има огромни практически последици, бе подготвена от мен с помощта на експерти от ГДБОП и други звена, и докладвана в постоянни парламентарни комисии и в пленарна зала на НС. Въпреки моите очаквания за разгорещени дебати, по повод на което направих сериозна предварителна подготовка с аргументи, тази нова норма не предизвика никакъв дебат в пленарна парламентарна зала и бе гласувана безпроблемно.

¹⁴ Вж. **Михайлов, Д.** Нови положения в Особената част на НК. С., 2003, с. 191-192.

¹⁵ Вж. в тази връзка: **Филчев, Н.** Организираната престъпност в условията на преход. Сп. „Съвременно право”, 2003, бр. 6, с. 7-15.

¹⁶ Относно правните средства за противодействие на корупционните престъпни прояви Вж. подробно: **Груев, Л., Б. Велчев.** Наказателно-правни аспекти в борбата срещу корупцията. С., 2000, 31 с.; **Велчев, Б.** Идеята на президента за създаване на независим орган за борба с корупцията. Сб. „Корупция – правни средства за противодействие”. С., 2003, с. 125-134.

¹⁷ Данните са посочени съобразно публикациите в пресата и в юридическата книжнина. Вж. **Манев, Н.** Прокуратурата на РБ и борбата с корупционната престъпност – състояние и законодателни проблеми. Сб. „Прокуратурата – състояние и законодателни проблеми”. С., 2004, с. 5-92; **Екимджиев, М.** Неправомерното подслушване и правото на личен живот и употребата на специални разузнавателни средства в България. Сп. „Правна алтернатива”, 2003, бр. 1, с. 1-2.

или апелативен съд, оттам насетне орган на съдебната власт не контролира по какъвто и да било начин непосредственото прилагане на специалните разузнавателни средства, което е дейност, сериозно засягаща права и свободи на гражданите”¹⁸.

В тази връзка отново ще открия нормативните изисквания, които Наказателно-процесуалният кодекс поставя при използването на СРС в наказателните дела. Само целенасочените усилия към законосъобразното използване на инструментариума на специалните разузнавателни средства, съчетани с адекватни структурно-административни, кадрови и финансови мерки за тяхното обезпечаване, ще имат за последица постигане на резултати чрез средствата на наказателно-процесуалната дейност.

Може да се обобщи, че през последните години законовите, организационните и техническите мерки в това отношение се умножиха. За какво иде реч?

В края на 2008 г. Законът за СРС бе променен – съвкупност от правни норми структурира нова глава и създаде „Национално бюро за контрол на специалните разузнавателни средства“.¹⁹ Това нововъведение бе отговор на някои решения на Съда в Страсбург по повод българския опит с тези неявни способи за събиране на разузнавателна и доказателствена информация. По своя първозамисъл това Бюро от края на 2008 г. бе „второстепенен разпоредител с бюджетни кредити към министъра на правосъдието“, а неговите петима членове се избираха от Народното събрание. Основната институционална роля на това Бюро бе ежегодно (до 31-ви май) да внася в Парламента доклад за своята дейност, включващ обобщени данни (в най-широк смисъл) по темата за специалните разузнавателни средства. С оглед осъществяване на правомощията си Бюрото имаше и редица права: да изисква информация от съответни структури, да проверява редовността на водене на регистри, да посещава помещения, да дава задължителни указания, да сезира прокурорски и други органи и пр.

В последните работни дни и часове на 40-то Обикновено народно събрание петимата членове на Бюрото бяха избрани. Това стана на извънредно заседание на 30-ти май 2009 г. (събота)²⁰.

В началото на м. ноември 2009 г. Законът за СРС бе променен по посока включване на изискване за структуриране *парламентарен контрол* и наблюдение на процедурите по разрешаване, прилагане и използване на СРС, съхраняването и унищожаването на получената чрез тях информация, както и за защита правата и свободите на гражданите срещу незаконосъобразно използване на СРС.²¹ Контролът се осъществява чрез *комисия*, определена с правилника за дейността на Народното събрание. Правомощията ѝ в общи линии се припокриваха с правомощията на създаденото пет месеца преди това Бюро към министъра на правосъдието, а Бюрото бе закрито²². Комисията можеше да уведомява служебно гражданите, когато спрямо тях са били прилагани неправомерно специални разузнавателни средства (чл. 34з). Най-важното е, че тази комисия следваше да представя пред Народното събрание годишен доклад по темата за СРС, по подобие на закритото Бюро. В края на 2009 г. с допълнения към Правилника за дейността на 41-то Обикновено Народно събрание бе създадена постоянна подкомисия

¹⁸ Манев, Н. Прокуратурата на РБ и борбата с корупционната престъпност ..., с. 56.

¹⁹ „Държавен вестник“, бр. 109 от 2008 г. Бюрото е „независим държавен орган, който осъществява наблюдение на процедурите по разрешаване, прилагане и използване на специалните разузнавателни средства, съхраняването и унищожаването на получената чрез тях информация, както и за защита на правата и свободите на гражданите срещу незаконосъобразното използване на СРС“ (чл. 34б).

²⁰ Бяха избрани предимно политически лица и депутати, по квоти от парламентарните групи.

²¹ „Държавен вестник“, бр. 88 от 2009 г.

²² Инициативата за закриването бе на тогавашния министър на правосъдието М. Попова.

към Комисията по правни въпроси, която да осъществява предвидения парламентарен контрол и наблюдение върху процедурите по разрешаване, прилагане и използване на СРС, както и върху процедурите по разрешаване и осъществяване на достъп до т. нар. трафични данни по Закона за електронните съобщения.²³ Членовете на тази подкомисия се избираха на паритетен принцип – по един представител на всяка парламентарна група (който членува в правната комисия); председателства се на ротационен принцип.

Прел лятото на 2013 г. бе взето ново решение: с изменения на Закона за СРС бе създадена Държавна агенция „Технически операции“ към Министерски съвет.²⁴ За целите на настоящото изложение по-важно е решението да се създаде отново Бюро за контрол върху специалните разузнавателни средства – за разлика от Бюрото от 2009 г., което бе второстепенен разпоредител на бюджетни кредити към министъра на правосъдието, новото Бюро е първостепенен разпоредител с бюджет. Националното бюро е колегиален орган и се състои от петима членове, а през м. декември 2013 г. съставът бе попълнен чрез решение на Народното събрание. Важно е да се отбележи обаче, че законът, макар и променен, запази изискването за съществуване и на постоянна комисия към Парламента, която да осъществява парламентарен контрол върху държавните органи, извършващи дейности по разрешаване, прилагане и използване на СРС. Впоследствие, проследявайки историята на следващи парламенти, тази роля бе поета преимуществено от постоянна Комисия за контрол над службите за сигурност, прилагането и използването на специални разузнавателни средства и над достъпа до данните по Закона за електронните съобщения²⁵.

Тази кратка историческа ретроспекция, представена от мен, има за цел да подчертае, че през последните двадесетина години са положени немалко усилия за структуриране на смислен контрол върху ползването на специални разузнавателни средства и върху достъпа на държавни органи до т. нар. трафични данни. Да, усилията бяха непоследователни, дори понякога противоречиви и плахи, и – винаги – съпътствани от политически и професионални напрежения. Ала така е не само в България, когато става дума за подслушване и физическо проследяване на граждани. Все пак бе изминат дълъг път и бе осъществен несъмнен прогрес²⁶.

Тази пъстра палитра от закони, организационни и технически реорганизации (обаче) не бива да прикрие най-важното постижение – *държавните институции и гражданското общество имат пред себе си достоверна картина за състоянието на прилагането на специални разузнавателни средства и на достъпа до трафични данни в България*: брой лица, спрямо които са прилагани СРС; брой създадени веществени доказателствени средства; брой разрешения за прилагане на СРС; брой откази за прилагане на СРС; брой искания за достъп до трафични данни; брой разрешения и откази за достъп до трафични данни и др. Това е много важно постижение и отстъпления не бива да се допускат. Картината се обогатява емпирично всяка година чрез нови достъпни доклади на Бюрото за контрол върху СРС и на Комисията в Народното събрание. А всичко това е придружено от съответни изводи и препоръки.

²³ „Държавен вестник“, бр. 100 от 2009 г.

²⁴ „Държавен вестник“, бр. 70 от 2013 г.

²⁵ Авторът на настоящия текст е участвал в описаните процедури и трансформации през годините в едно или друго политическо качество: заместник-министър на вътрешните работи, народен представител (включително и като член на постоянни комисии по темата). Не е тайна, че съществуващото положение – независимо Бюро за контрол на СРС и постоянна комисия към НС по същата тема – внесе известни неясноти и дублиране на дейности.

²⁶ Някои аспекти на специалните разузнавателни средства и на достъпа до трафични данни през 2023 г. все още съдържат правозащитни проблеми, които са поставени на вниманието и на Съда в Страсбург.

*Без преувеличение мога да обобщя, че с историческо значение е първият по рода си Доклад от постоянно действащата Подкомисия към Комисията по правни въпроси, осъществяваща парламентарен контрол и наблюдение върху процедурите на СРС, от 3-ти май 2010г. (вх. № КП – 053-35-1).²⁷ Именно тогава – през м. май 2010 г. – за първи път в българската институционална история обществеността бе запозната с достоверни емпирични данни до деликатната тема за ограничаване на фундаментални човешки права чрез способите на т. нар. у нас *специални разузнавателни средства* (подслушване, физическо проследяване и т. н.).*

Научната литература по темата за специалните разузнавателни средства през последните години също се обогати и умножи. Научната българска книжнина изобилства от книги, монографии, студии и статии по тази изключителна тема.²⁸ Споделя се обаче една идея – било в научни дискусии, било в навечерието на поредната законова промяна – която, по моему, под благовидния предлог за гарантиране на равни права на страните и на състезателност, както и на принципа на обективната истина, може да разкрие хоризонт за непредвидени негативни последици. Става дума за предложението цялата събрана по време на експлоатирането на едно СРС информация, например при способа „подслушване“ (в рамките на един или два месеца например) да бъде съхранявана до приключването на наказателното дело, включително и до произнасянето на окончателен съдебен акт в трета съдебна инстанция. В масовия случай това означава съхраняване на разговори между хора, попаднали в обсега на законово прилагано СРС, в продължение на няколко години. Както е известно, в момента обект на съхранение е единствено информацията, съдържаща се в материалния носител, съставен по повод прилагано СРС, т. е. съдържаща се във вещественото доказателствено средство, изработено по строг ред.²⁹

Отнасям се с пълно разбиране към колегите юристи (особено от правозащитния сектор), които са привърженици на тази идея за съхраняване на цялата информация, за да се елиминира този важен момент от филтриране на информацията, която да попадне във ВДС-а, и по този начин да се отвори възможността наблюдаващият прокурор да оповестява информация пред обществеността, без възможност субектите по защитата да противопоставят каквото и да било. *Обаче, съзнавайки реалността на функциониране на институциите, не мога да не отпратя предупреждение, че съхраняването на подобен огромен обем от деликатна информация в продължение на години, независимо от вписването на гаранции срещу злоупотреби в*

²⁷ Този Доклад бе обсъден и приет единодушно на заседание на Правна комисия на 41 ОНС на 27-ми май 2010 г. Първият председател на тази Подкомисия, изготвила първия Доклад за състоянието на специалните разузнавателни средства, е Веселин Методиев; членове на подкомисията са Димитър Лазаров, Явор Нотев, Христо Бисеров и Михаил Миков. Подкомисията е създадена с решение на Народното събрание от 22-ри декември 2009 г. („Държавен вестник“, бр. 103/29.12.2009 г.).

²⁸ Вж. например: **Рашков, Б.** Специални разузнавателни средства. С., 2010, 360 с.; **Рашков, Б.** Субектите на процеса и достъпът им до информация, получена със СРС. Сп. „Общество и право“, 2018, бр. 2, с. 31 – 41; **Стоичков, Огн.** Специални разузнавателни средства и служби за сигурност. С., 2023, 264 с.; **Стоичков, Огн.** Разузнавателната общност и тайните способности за събиране на информация, за защита на националната сигурност на САЩ. Сп. „Общество и право“, 2021, бр. 10, с. 47 – 74; **Стоичков, Огн.** Специални разузнавателни средства и национална сигурност. Сп. „Общество и право“, 2019, бр. 8, с. 50 – 59; **Грозев, П.** Специални разузнавателни средства (незаконно използване и прилагане). С., 2017, 207 с.; **Радулов, Н.** Специални разузнавателни средства. С., 2010, 268 с.; **Савов, Ил.** Международният опит в прилагането на СРС. С., 2021, 242 с.; **Савов, Ил.** Специалните разузнавателни средства. С., 2014, 170 с.; **Маринова, Г.** Особености на СРС като способ на доказване в българския наказателен процес. Сп. „De jure“, бр. 2/2021 с. 269 – 277 и др.

²⁹ Това всъщност е най-важният момент и елемент, който сякаш стои встрани от вниманието на авторите – отговорното и прецизно отмерване на „парчетата“ от пзела, които да бъдат съхранени в съответния ВДС. Тук са възможни злоупотреби: кой фрагмент да „попадне“ във ВДС, и кой – не. В това отношение подходът трябва да е отговорен и прецизен, и съпроводен от ведомствен и процесуален контрол.

законови и подзаконови нормативни актове, ще произведе единствено ефекта на една „информационна бомба“, която всеки момент може да избухне. Да, далеч сме от реализирането на подобна идея, която обаче, все пак се коментира. Но предчувствията ми в това отношение не са никак окуражителни³⁰.

Накрая: неотдавна Съдът в Страсбург отново имаше повод да посочи, че националната ни уредба по повод специалните разузнавателни средства и достъпа до трафични данни е несъвършена от правозащитно гледище (надзорни проблеми, неуведомяване обектите на процедурите и др. под.)³¹.

БИБЛИОГРАФИЯ

Каймеджиев, Х. *Теория на оперативно-издирвателната дейност*. 1999. София: Албатрос. **Kaymedzhiev, H.** (1999). *Teoria na operativno-izdirvatelnata deynost*. Sofia: Albatros.

Чинова, М., Б. Рашков. Сведенията, получени чрез подслушване по Закона за СРС, могат ли да се използват като доказателства в наказателния процес? Сп. „Съвременно право“, 1997, бр. 4; **Chinova, M., B. Rashkov.** Svedeniyata, polucheni chrez podslushvane po Zakona za SRS, mogat li da se izpolzvat kato dokazatelstva v nakazatelnia protses? Sp. „Savremenno pravo“, 1997, br. 4.

Манев, Н. Използване на специални разузнаватели средства и правото на неприкосновеност на личния и семейния живот в Република България. Сп. „Правата на човека“, 1998, бр. 4; **Manev, N.** Izpolzvanе na spetsialni razuznavateli sredstva i pravoto na neprikosnovenost na lichnia i semeynia zhivot v Republika Bulgaria. Sp. „Pravata na choveka“, 1998, br. 4.

Манев, Н. Още за достоверността на доказателствените средства. Сп. „Правна мисъл“, 1999, бр. 2; **Manev, N.** Oshte za dostovernostta na dokazatelstvenite sredstva. Sp. „Pravna misal“, 1999, br. 2.

Вучков, В. Доказателствени средства в наказателното производство (същност и видове). С., 2023. **Vuchkov, V.** Dokazatelstvenі sredstva v nakazatelnoto proizvodstvo (sashtnost i vidove). S., 2023.

Топалов, П., Г. Георгиев. Наказателен процес – обща част и предварително производство. С., 1989; **Topalov, P., G. Georgiev.** Nakazatelen protses – obshta chast i predvaritelno proizvodstvo. S., 1989.

Павлов, С. Наказателен процес. С., 1989; **Pavlov, S.** Nakazatelen protses. S., 1989.

Манев, Н. Наказателнопроцесуално право (ръководство за студенти). С., 2016; **Manev, N.** Nakazatelnoprotsesualno pravo (rakovodstvo za studenti). S., 2016.

Екимджиев, М. Неправомерното подслушване и правото на личен живот и употребата на специални разузнаватели средства в България. Сп. „Правна алтернатива“, 2003, бр. 1; **Ekimdzhiiev, M.** Nepravomernoto podslushvane i pravoto na lichen zhivot i upotrebata na spetsialni razuznavateli sredstva v Bulgaria. Sp. „Pravna alternativa“, 2003, br. 1.

³⁰ Ще повторя: отнасям се с огромно уважение към всички колеги, които имат изяви по коментираните от мен теми, особено когато те са поднесени чрез спокойни и издържани аргументи. *В случая бих настоявал законодателят никога да не предприема подобен рискован ход, а да обърне внимание на засилване гаранциите срещу злоупотреби със СРС и изграждане по-сOLIDна институционална култура.*

³¹ Решение по дело „Екимджиев и други срещу България“ от 11 януари 2022 г. Вж. също чл. 251б и сл. от Закона за електронните съобщения. *Не може да се подмине безкритично и лансираната през последните седмици идея свое собствено звено за подслушване да притежава и бъдещата Комисия за противодействие на корупцията, която ще има и разследващи функции* (тези функции ще започнат да се прилагат след 01 март 2024 г.). Тази идея, за щастие, не бе реализирана законодателно. Относно разнообразните концепции за видове разследващи органи вж. **Салкова, Ек.** Законодателната концепция за разследващите органи. Сб. „МВР 2030 – предизвикателства през политиките за сигурност“. С., 2022, с. 27 – 40.

Михайлов, Д. Нови положения в Особената част на НК. С., 2003; Mihaylov, D. Novi polozhenia v Osobenata chast na NK. S., 2003.

Филчев, Н. Организираната престъпност в условията на преход. Сп. „Съвременно право“, 2003, бр. 6; Filchev, N. Organiziranata prestapnost v usloviyata na prehod. Sp. „Savremenno pravo“, 2003, br. 6.

Груев, Л., Б. Велчев. Наказателно-правни аспекти в борбата срещу корупцията. С., 2000; Gruiev, L., B. Velchev. Nakazatelno-pravni aspekti v borbata sreshtu koruptsiyata. S., 2000.

Велчев, Б. Идеята на президента за създаване на независим орган за борба с корупцията. Сб. „Корупция – правни средства за противодействие“. С., 2003; Velchev, B. Ideyata na prezidenta za sazdavane na nezavisim organ za borba s koruptsiyata. Sb. „Koruptsia – pravni sredstva za protivodeystvie“. S., 2003.

Манев, Н. Прокуратурата на РБ и борбата с корупционната престъпност – състояние и законодателни проблеми. Сб. „Прокуратурата – състояние и законодателни проблеми“. С., 2004; Manev, N. Prokuraturata na RB i borbata s koruptsionnata prestapnost – sastoyanie i zakonodatelni problemi. Sb. „Prokuraturata – sastoyanie i zakonodatelni problemi“. S., 2004.

Рашков, Б. Специални разузнавателни средства. С., 201.; Rashkov, B. Spetsialni razuznavatelni sredstva. S., 2010.

Рашков, Б. Субектите на процеса и достъпът им до информация, получена със СРС. Сп. „Общество и право“, 2018, бр. 2; Rashkov, B. Subektite na protsesa i dostapat im do informatsia, poluchena sas SRS. Sp. „Obshtestvo i pravo“, 2018, br. 2.

Стоичков, Огн. Специални разузнавателни средства и служби за сигурност. С., 2023; Stoichkov, Ogn. Spetsialni razuznavatelni sredstva i sluzhbi za sigurnost. S., 2023.

Стоичков, Огн. Разузнавателната общност и тайните способности за събиране на информация, за защита на националната сигурност на САЩ. Сп. „Общество и право“, 2021, бр. 10; Stoichkov, Ogn. Razuznavatelnata obshtnost i taynite sposobi za sabirane na informatsia, za zashtita na natsionalnata sigurnost na SASht. Sp. „Obshtestvo i pravo“, 2021, br. 10.

Стоичков, Огн. Специални разузнавателни средства и национална сигурност. Сп. „Общество и право“, 2019, бр. 8; Stoichkov, Ogn. Spetsialni razuznavatelni sredstva i natsionalna sigurnost. Sp. „Obshtestvo i pravo“, 2019, br. 8.

Грозев, П. Специални разузнавателни средства (незаконно използване и прилагане). С., 2017; Grozev, P. Spetsialni razuznavatelni sredstva (nezakonno izpolzване i prilagane). S., 2017.

Радулов, Н. Специални разузнавателни средства. С., 2010; Radulov, N. Spetsialni razuznavatelni sredstva. S., 2010.

Савов, Ил. Международният опит в прилагането на СРС. С., 2021; Savov, Il. Mezhdunarodniyat opit v prilaganeto na SRS. S., 2021.

Савов, Ил. Специалните разузнавателни средства. С., 2014; Savov, Il. Spetsialnite razuznavatelni sredstva. S., 2014.

Маринова, Г. Особености на СРС като способ на доказване в българския наказателен процес. Сп. „De jure“, бр. 2/2021; Marinova, G. Osobenosti na SRS kato sposob na dokazvane v balgarskia nakazatelen protses. Sp. „De jure“, br. 2/2021.

Миланов, М. Разпит на служител под прикритие. Годишник на Академия на МВР, бр. 33/2022; Milanov, M. Razpit na sluzhitel pod prikritie. Godishnik na Akademia na MVR, br. 33/2022.

Желев, Ант. Полицейска регистрация на лица. С., 2022; Zhelev, Ant. Politseyska registratsia na litsa. S., 2022.

Салкова, Ек. Законодателната концепция за разследващите органи. Сб. „МВР 2030 – предизвикателства през политиките за сигурност“. С., 2022; Salkova, Ek. *Zakonodatelnata kontseptsia za razsledvashtite organi. Sb. „MVR 2030 – predizvikatelstva prez politikite za sigurnost“*. S., 2022.

Данни за автора:

проф. д-р Веселин Вучков – преподавател в Академия на МВР – София, Югозападен университет – Благоевград, Нов български университет – София;
veselinvuchkov@gmail.com